

O. BONAGRACIJA MAROJEVIĆ

Vinko J. Velnić

Geografski položaj bio je odlučnim faktorom ekonomskog i kulturnog razvitka svih dalmatinskih gradova. Za Hvar pak na osobiti način. Hvar, grad, duguje zapravo njemu svoj opstanak i razvoj. Kroz duge vijekove živog trgovačkog, pomorskog saobraćaja između Venecije i Levanta Hvar je bio jedno od glavnih pristaništa za snabdijevanja i zimovalište brodova. Vjernu sliku tog bujnog života u hvarskoj luci ocrtao nam je glasoviti hvarski humanista Pribojević u svom poznatom govoru o Slavenima: »Često vidjeh tu luku u zoru bez lađe, a u večer istoga dana nabrojih u njoj dvadeset do trideset velikih brodova.« Padom Venecije, još više parnom revolucijom pomorskog saobraćaja, Hvar gubi svoj stoljetni internacionalni trgovački značaj i ustupa mjesto novom faktoru: svom specifičnom podneblju, moru i suncu, po kojem on ostaje i dalje od internacionalnog karaktera u zdravstvenom i turističkom pogledu, a po njemu je postao od internacionalnog značaja i u naučnom pogledu, nadasve pak u prirodnim naukama XIX stoljeća.

XIX vijek je vijek maglog naučnog procvata egzaktnih prirodnih nauka. To je vijek naučnih istraživanja i ekspedicija da se što svestranije upozna priroda i što dublje proniknu njezine tajne, pa i one najdublje: tajne nastanka i organskog rasta života.

Jadransko more sa svojom bogatom florom i faunom upalo je već ranije u oči naučnim istraživačima morskog života. Pod utjecajem Darwinove teorije evolucije: da se upravo u moru imaju tražiti počeci života i pokazatelji njegova organskog rasta, postaje u XIX vijeku interes za proučavanje morskog života sve intenzivniji.

Kad je Jadran nakon Bečkog kongresa 1814. politički došao u sklop Austrougarske monarhije, postao je on, na prvom mjestu Hvar, koji je njegov geografski centar a ujedno i zbog svoje specifične klime najviše opravdavao nade učenjaka, domenom svestranih i intenzivnih proučavanja istaknutih učenjaka.

Duhovno ozračje dalmatinskih srednjovjekovnih komuna, i ako je kroz povijest imalo oscilacija različitih amplituda, nije nikad potpuno izbljedilo ni potamnilo. I duhovna klima Hvara, grada i otoka, koju su stvorili Hektorović, Lucić, Pribojević i Benetović nije nikad zamrla. U većem ili manjem broju i mjeri nicali su uvijek iz nje ljudi koji su prosljeđivali svijetle tradicije svojih predšasnika. I u XIX vijeku, prelomnom vijeku, kad Hvar kida vjekovne političke i kulturne veze sa Venecijom i uslijed izmijenjene političke konstelacije dolazi u kulturnu sferu Austrougarske monarhije, u Hvaru se nalazi nekoliko istaknutih ljudi, ljudi prijatelja knjige i nauke: don Šime Ljubić u Starigradu, Grgur Bučić, O. Bonagracija Marojević i don Jakov Boglić u Hvaru. Dok je Ljubić arheolog i historičar, Boglić filozof, Bučić i Marojević su gajili osobitu ljubav prema prirodnim naukama te su s mnogim učenicima koji su dolazili na proučavanja u Hvar stupili u tijesnu vezu i suradnju tako da je velikim dijelom njihovom zaslugom Hvar prešao uske lokalne okvire i ušao u internacionalni tok prirodnih nauka XIX stoljeća¹). O Grguru Bučiću napisana je s tog vida iscrpna monografija²). Zadaća je ovog rada da s tog vida rasvijetli lik franjevca O. Bonagracije Marojevića.³)

CURRICULUM VITAE

O. Bonagracija je redovnik — franjevac. Bonagracija mu je redovničko ime. Kršno mu je ime Antun. Rođen je u Hektorovićevom gradu, Starigradu na Hvaru 21. marta 1810. godine. Otac Petar Marojević — Millin pok. Jurja bio je zemljoradnik. Majka Michiela rođ. Dulčić također je iz Starigrada. Datum odlaska iz kuće i dolaska na Hvar ne znamo točno. U Hvaru ga nalazimo svakako prije završetka Scuola Elementare Maggiore⁴), jer nju završava u Hvaru. U Starigradu je bila također Scuola Elementare, te je vjerojatno započeo osnovno školovanje u svom rodnom mjestu i kasnije kad se odlučio da stupi u samostan, prešao u Hvar. Ni tačni datum njegova redovničkog oblačenja nije zaveden u nijednom dokumentu samostanskog arhiva, ali se daje ta godina iz drugih podataka lako odrediti. Školske godine 1826/7. pohađa kao klerik 1. razred gimnazije u Splitu. Po kanonskim propisima nije se mogao obući i stupiti u novicijat prije navršene 15. godine. Znači da se obukao 1825. i godinu 1825/6. proveo u propisanom jednogodišnjem novicijatu. Gimnazijske nauke: 4 razreda gramatike i 2 humanističke pohađao je u Splitu. Završna svjedodžba, »Attestato finale«, izdana je 6. avgusta 1832. U konačnoj svjedodžbi zavedene su ocjene iz svih predmeta svih godina. Svjedodžba je u doslovnom smislu riječi odlična i odrazom je vanredne inteligencije. Četiri puta: jedamput kao prvi, ostale kao drugi, je nagrađivan. Njemački jezik nije bio oblativnim gimnazijskim predmetom, ali se mogao na istoj gimnaziji fakultativno pohađati. Fra Bonagracija ga je pohađao i položio iz njegov ispit.

1. godinu filozofskih studija, škol. g. 1832/3., pohađa na I. R. Istituto Filosofico također u Splitu, 2. godinu, za škol. g. 1833/4. pohađa na I. R. Liceo — Studij Filosofici u Zadru. Apsolutorij filozofskih studija, bez oznake da je 1. godinu pohađao u Splitu, dobiva 6. avgusta 1834. Kao i u gimnazijskom apsolutoriju i u ovom su sve ocjene odlične. Za vrijeme filozofskog studija u Splitu pohađao je i položio ispit iz: »Storia universale antica,« a u Zadru: »Pedagogia Generale (Sublime).«

Teološki studij je pohađao za škol. godina: 1834/5, 1835/6, 1836/7. i 1837/8. u Zadru na Nadbiskupskom sjemeništu, »in Seminario arhiepiscopali Jadrensi.« Apsolutorij teološkog studija izdan je 2. marta 1839. Kao i u prijašnjim i u ovom su apsolutoriju sve ocjene odlične.

Iz svjedodžbi bilo bi teško zaključiti prema kojim je disciplinama gajio kao dak posebne naklonosti, jer su ocjene za čitavog studija iz svih predmeta odlične. Ipak, kako on sam navodi u jednoj skici autobiografskih podataka, u mlađe doba najviše ga je privlačila klasična filozofija, rimska i grčka pojednako, kasnije pak na njihovo mjesto dolazi zanimanje za matematiku i prirodne nauke. U istim autobiografskim podacima navodi da uz latinski i grčki govori ilirski, materinski jezik, njemački i francuski, da se o talijanskom i ne govori jer je on tad bio službeni nastavni jezik.

Uz nauku veoma je volio i umjetnost, literaturu i na osobiti način muziku. Da bude svestrano upoznat sa literaturom još kao mladi svećenik tražio je i dobio od Sv. Stolice dozvolu za čitanje knjiga na Indexu.

Svečane zavjete položio je 1835. g. i u tu svrhu izdaje mu hvarski biskup Skakoč »Litteras dimissoriales.« Datum svećeničkog ređenja i Mlade mise nije u nijednom dokumentu zaveden. Po tadašnjoj praksi teolozi su se redovito zaredivali poslije 3. godine teoloških studija. Prema tome je, vjerojatno, služio Mladu misu ljetnih mjeseci 1837. Za tu prigodu ispjevao mu je dugu prigodnu pjesmu euharistijskog sadržaja Ivan Škarpa, župnik, kanonik poznati teolog i kasniji generalni kapitularni vikar u Kotoru. 10. maja 1838, dakle prije izdatog apsolutorija, dobiva od Vrhovne uprave franjevačkog reda patentu za propovijedanje i poučavanje filozofije.

RAD

Sposobnost mladog fra Bonagracije upala je zacijelo već rano u oči njegovih poglavara koji su u nj polagali velike nade. Te nade sa svojim životnim radom O. Bonagracija nije iznevjerio. U punom smislu riječi ih je ispunio.

Želja je i u duhu svake veće samoupravne redovničke zajednice da ima svoj vlastiti studij. Ako ne sve, u najmanju ruku gimnazijskohumanistički studij. Provincija sv. Jeronima u Dalma-

ciji kojoj je O. Bonagracija pripadao nije tad imala nijednog. Taj studij, bar djelomični, nakanila je uprava Provincije ostvariti preko mladog O. Bonagracije. 6. februara 1839. provincijal O. Kostantin Božić upućuje »All' Eccelso Governo« molbu za otvaranje vlastitog humanističkog studija u samostanu na Hvaru gdje se nalazi mladi svećenik O. Bonagracija Marojević koji je završio u najboljem redu sve tražene državne škole i koji bi, iza kako bude habilitiran za profesora na gimnaziji u Splitu, vodio tu školu. Dekretom od 10. maja 1840. »L'Eccelso Governo« udovoljava Božićevoj molbi i obavještava upravu gimnazije u Splitu da habilitira O. Bonagraciju za privatno podučavanje humanističkih nauka.

O. Bonagracija željan rada u međuvremenu čekanja prihvaća 20. juna 1839. mjesto »di maestro supplente« pri »Scuola Elementare« u Hvaru. S tom školom na kojoj je započeo svoj rad, ostati će trajno povezan.

Franjevačko je geslo: »non sibi solum vivere sed et aliis proficere.« O. Bonagracija sam željan znanja i duboko svijestan potrebe i koristi znanja ubrzo je uvidio jedan veliki nedostatak u Hvaru. Osim svoje »Scuola Elementare Maggiore« grad, a i čitavi otok, nije imao nikakvog učilišta, te je svaki, tko je kanio dalje učiti, morao poći u Split, Dubrovnik ili Zadar, što je bilo skopčano s velikim materijalnim izdacima, te stoga rijetkima omogućeno. Nedostatka gimnazijsko-humanističkog studija u gradu bila je svijesna i gradska uprava te je u sporazumu sa O. Bonagracijom odlučila da već postojeći interni studij O. Bonagracije proširi i na vanjske đake grada i otoka. S tim planom uputila je gradska uprava molbu provincijalu O. Lavu Borčiću, a Biskupski ordinarijat vladi u Zadar. Provincijal povoljno rješava molbu gradske uprave i pismom: »Bonarum artium studiosos opportunis favoribus pro Nostri muneris officio prosequi cupientes...« podjeljuje O. Bonagraciji dozvolu za podučavanje gimnazijsko-humanističkih studija i za vanjske đake. 14. februara 1844. stiže pozitivan odgovor Vlade iz Zadra i preko biskupa Bordinia uručen O. Bonagraciji 1. marta iste godine.

Škola O. Bonagracije stekla je brzo lijepi glas. Pohađali su je ne samo đaci grada i otoka Hvara, već i susjednih otoka Brača i Visa, a bilo ih je i iz Zadra, Splita i Trogira. Prilikom školovanja u samom gradu koristili su i hvarski biskupi za svoje kandidate.

Škola O. Bonagracije bila je u visokoj cijeni kod svih uprava gimnazijsko-humanističkih škola u Dalmaciji, Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru s kojima je O. Bonagracija podržavao tijesne i žive veze.

Dekretom od 6. maja 1851. »L'Eccelso Governo« imenuje O. Bonagraciju: »Alla supplenza di una cattedra« na gimnaziji u Splitu i O. Bonagracija mora napustiti za neko vrijeme Hvar. U službi u Splitu ostao je samo 3 semestra jer ga je njegov Hvar bio potreban. 26. aprila 1855. imenovan je od biskupa privremenim katekistom i direktorom »Della I. R. Caposcuola.« Vladinim

dekretom od 17. marta 1857. postaje stalnim katekistom i upraviteljem te škole. Na toj službi ostaje sve do penzioniranja 8. marta 1876. Nova dužnost katekiste i upraviteljstvo škole dosta je absorbiralo O. Bonagraciju, te nije više bio u stanju da stalno drži svoju školu, već samo pojedinačno.

O. Bonagracija poštivao je zakon i nije tražio nikad ni milosti ni privilegija. Želio je da ima uvjijek za svoju službu ispunjene sve tražene uvjete. Zato se i podvrgavao svim traženim habilitacionim ispitima. 1835. g. bili su izmijenjeni propisi za gimnazijske profesore i on već iste godine polaže ispite za državnu gimnazijsku katedru prema novim propisima.

Na nijednom mjestu ne iznosi ni svojih zasluga, već samo dužnosti. On je skroman čovjek. Ali zato o njegovoj sposobnosti, predanom radu i zaslugama govore drugi. Pisma provincijala puna su priznanja i zahvala. U svim pismima ističu njegove: »Ottima qualità morali ed intellettuali«, kao i priznanja: »... ripromittendo della sua abilità zelo ed esperienze di lunghi anni dell'insegnamento domestico privato e pubblico felice risulamento a decoro della Nostra religgiosa Corporazione e ad utile serviggio verso lo stato.« U pohvalama i priznanjima ne zaostaju ni biskupi. Dekret imenovanja katekistom i upraviteljem škole biskup Bordini po-praučuje: »... per essere stato autorizzato ad impartirne l'istruzione, per averlo altresì fin dall'anno 1839. di fatti impartita in questa città a vari giovani e secolari e chierici con lode e con generale soddisfazione di questi abitanti e dello Scrivente, e con molto profitto degli stessi allievi...« Potvrda o njegovoj službi koju mu 31. maja 1872. izdaje Gradska uprava završava: »... e che nell'im-pertire l'istruzione ginnaziale diede prove di distinta capacità pella conoscenza e profonda cognizione non solo della filologia classica e moderna, ma ben anco della matematica e scienze naturali, della Geografia e Storia, e d'ogni altra materia relativa per cui gli allievi dal medesimo istruiti ebbero a rittirare il maggiore profitto.« U dekretu kojim je penzioniran 8. marta 1876. dan mu je također od Vrhovne školske uprave školstva puni i topao izraz zahvale i priznanja na zaslugama i radu na promicanju školstva i nauke.

P. Bonagracija nije bio samo nastavnik. Diapazon njegove dje-latnosti mnogo je širi. Podučavanje bilo je samo dio njegova rada. Redovnički i crkveni poglavari dobro poznavajuć njegove iznimne moralne i intelektualne sposobnosti obraćali su se često na njega i u drugim potrebama. Zbog svoje učenosti bio je O. Bonagracija veoma traženi propovijednik, osobito korizmeni. Propovijedao je više puta korizmu u hvarskoj i kotorskoj katedrali, kao i u Komiži i Malom Lošinjju.

Bio je voljen i cijenjen i od braće. Bio je gotovo stalno starješinom hvarskog samostana, a sudjelovao je i u vrhovnoj upravi Provincije kao definityor a i vrhovni starješina provincijal od god. 1850—1853. Biskupima hvarskim bio je stalnim savjetnikom, pro-sinodalnim examinerom i veoma čestim gostom.

Uz nauku volio je O. Bonagracija i umjetnost, osobito muziku. Izgleda da mu je ona bila najvećom simpatijom i hobijem. U pismima koja mu pišu prijatelji iz velikih gradova uvijek ima govora o muzici i muzičkom životu kao i o muzičkim repertoarima sezone za koju ga pozivaju u goste, pa i kad ga imaju razveseliti kojim poklonom, šalju mu najredovitije pošiljke raznih muzikalija. Bio je vrstan orguljaš i gotovo cijelog života organistom i zborovodnom u hvarskoj katedrali.

SURADNJA S ERNSTOM HAECKELOM

Život O. Bonagracije ispunjen intenzivnim radom odvijao se mirno. Godina 1871. unosi nemir u mirni tok njegova života. Te je godine došla u Hvar naučna ekspedicija koju je predvodio glasnogičnik njemački biolog Ernst Haeckel, profesor sveučilišta u Jeni. Uz Haeckela članovi ekipe bili su braća O. i R. Hertwig. Svrha je ekspedicije bila proučavanje morskog života u Hvaru, osobito proučavanje vapnениčnih spužava. Svim članovima ekipe dao je gostoprimstvo O. Bonagracija u svom samostanu. Ali O. Bonagracija nije bio samo dobar domaćin učenim gostima. Uz domaćeg sina Grgura Bučića on je bio i njihov suradnik i pomagač u naučnom istraživanju, osobito u skupljanju materijala koji je on na terenu dobro poznao. Na toj se suradnji u predgovoru svog djela: *Das System der Medusen*. I. T. Jena 1881. Haeckel izričito i poimence zahvaljuje «... Auf der Insel Lesina don Gregorio Buchich und Padre Buona Grazia». Osim spomenute ekipe na Hvar su dolazili i drugi učenjaci: Heller, ihtiolog Steindachner, Brummer, Schmidt i drugi⁵). Heller se nalazio u Hvaru u isto vrijeme kad i Haeckelova ekipa i stajao je također u samostanu⁶). Svi su oni naišli na iznimnu susretljivost, gostoljubivost i suradnju kod O. Bonagracije i ostali s njime kao svojim dragim prijateljem trajno povezani.

Hvar, nadasve pak franjevački samostan u kojem se stvarački ljudski genij tako skladno stopio s ljepotom prirode, oduševio je goste i ostao im u nezaboravnoj uspomeni. Za hvarski samostan i dane provedene u njemu imaju samo jednu riječ: raj. Guglielmo Branca šaljući iz Berlina O. Bonagraciji Liebigov aparat za pravljenje praškova za mineralne vode primjećuje: to je još jedino što fali u tom raju⁷). Otvoreno pak, široko, gostoljubivo i prijateljsko franjevačko srce O. Bonagracije i ostale braće u samostanu bilo je za sve otkrivenije. O. Bonagracija ih je u doslovnom smislu riječi očarao. Haeckel ga u jednom pismu emfatično oslovljuje: »Hochwürdiger Padre! Heiliger Prophet des Höchsten! Gebenedeiter Priester der Latrie.⁸)

Preko Haeckela i ostalih učenjaka tog vremena, s kojima se družio i surađivao, ušao je O. Bonagracija u krug svjetskih učenjaka, a njegovo ime u svjetsku naučnu literaturu.

Vezama, suradnjom i prijateljstvom s eminentnim predstavnicima nauke svog vremena koji su bili drugih vjera, nacionalnosti

i ideologija O. Bonagracija je postao prethodnikom novog vremena, nove međuljudske klime i odnosa. Pred gotovo 100 godina on je tipičan predstavnik pluralizma, stvarni ostvaramič ekumenskog duha Drugog vatikanskog koncila. Prethodnik je dobrog pape Ivana XXIII koji je inicirao današnju duhovnu međuljudsku ekumensku klimu, prethodnik je i Theillard de Chardina koji je punim poštivanjem i razumijevanjem različitog ideološkog i vjerskog mišljenja i uvjerenja svojih naučnih kolega znao s njima u raznim ekspedicijama najkolegijalnije surađivati.

Ali vrijeme u kojem je živio O. Bonagracija bilo je još daleko od vremena kojemu je on duhovno pripadao i sasvim je naravno da je i on morao kao i svaki drugi vizionar i pionir novog vremena doživjeti sukob s okolinom svog vremena.

Ali crkva je, uz svoje kulturno djelovanje, imala i svoju duhovnu misiju i tome odgovarajuću spiritualističku filozofiju, koja se je u toku povijesti sa nekim manifestacijama renesanse, prosvjetiteljstva, posebno empirizma sukobljavala. Sve to je dovelo i dovodilo do nesklada, netrpeljivosti i polemike. Jedan od najistaknutijih predstavnika antiteze crkvenim stavovima bio je upravo Ernst Haeckel. I tome učenjaku, u toj duhovnoj klimi, O. Bonagracija pruža u samostanu gostoprimstvo, surađuje s njime, postaje s njime prijatelj, dopisuje se s njime. Trebalo je stvarno biti ku-ražan »veliki« jaki duh. O. Bonagracija je to bio.

Ali je zato toliko cijenjeni i poštivani O. Bonagracija postao odjednom nerazumljiv i sumnjiv, kamen spoticanja. Postao je do tolike mjere sumnjiv da se posumnjalo u njegovu ortodoksnost i podigle formalne tužbe koje su, izgleda, bile poslone i u Rim s traženjem da bude čak i dignut s njegova dragog Hvara jer je gostoprimstvom bezbožnika obeščastio samostan. Od svih tih optužbi osim nemira koji je unesen u dosad miran tok njegova života O. Bonagracija nije imao nikakvih stvarnih neugodnih posljedica. Njegovo uvijek neporočno vladanje, visoko moralne i intelektualne vrline koje su uvijek hvalile i isticale njegove redovničke i crkvene starješine bile su dovoljnom garancijom i obranom njegove ortodoksnosti.

O. Bonagracija je svojim ljudskim i duhovnim formatom ostavljao na ljude s kojima je došao u dodir duboki dojam. Tko ga je jednom upoznao, nije ga zaboravljao. Ostao je s njime trajno povezan. To se jasno vidi iz sačuvane korespondencije, od koje je nažalost malo sačuvano svega 8 pisama. Od tih jedno je od Guglielma Branca iz Berlina, jedno od nepoznatog auktora iz Pécúenas, jer iako je to pismo najduže, nije čitavo, te fali potpis, 3 su od Steindachnera iz Beča i 3 od Haeckela iz Jene. Osim pisma od Branca i jednog Haeckelova koji su dvojezično pisani: talijanski i njemački, ostala su sva pisma pisana njemački; Haeckelova latinicom, ostala goticom. Sva su pisma uglavnom prijateljskog karaktera.

Od tih pisama najčuvanija su Haeckelova. S njima u vezi često je spominjan i najviše poznat O. Bonagracija, te ću ih stoga i opširnije prikazati.

Sva 3 pisma pisana su iz Jene, stalnog Haeckelovog boravka. 2 su dobro ušćuvana, 1 je rasparano na komade i sredina drugog folija fali. Pisana su čitljivom kaligrafijom.

Prvo je datirano 6. juna 1871. To je pismo rastrgano u 3 komada i sredina drugog folija fali. Rastrgani djelovi mogu se prilično sastaviti i uglavnom u cjelosti pročitati. To je pismo dvojezično pisano: recto njemački, verso talijanski, sastoji se od 2 folija. To je prvo pismo poslije Haeckelova povratka iz Hvara i vjerovatno je odraz njihove mješane konverzacije u samostanu. Da o njemačkom ne govorim, talijanski je jezik savršen. Pismo je kurtoazne naravi: opisuje povratak s Hvara preko Trsta, Venecije, Verone i Bremena u Njemačku, poređuje kontrast alpske i njemačke klime s hvarskom, oživljuje uspomene, sretne časove koje je proveo u društvu sa O. Bonagracijom na Hvaru i toplo mu zahvaljuje. Pisano je puno topline prema Hvaru, samostanu, prijateljima i svemu onome što mu je uljepšalo boravak na Hvaru, nadasve pak prema domaćinu O. Bonagraciji. O njemu piše punim zanosom, oslovljuje ga: Hochwürdiger Padre, Heiliger Prophet des Hoeschten, Gebenedeifter Priester der Latnie. Zahvaljuje mu svetopisamskom starozavjetnom frazeologijom: »Möge der Herr HERR das Fülkorn seiner Gnade auf das Kloster ausschütten und den edlen Padre Bonagrazia schon in diesem irdischem Jammerthale mit allen Gütern des Paradieses reichlich segnen!« Pozdravlja prijatelje: Bučića, Braünera i Hellera koji se još nalazi u samostanu. Nada se da će za par godina ponovno doći.

Drugo je pismo datirano također iz Jene 10. oktobra iste godine, 1871. Duhom je pak sasvim različito od prvog. U njemu govora Haeckel prema onoj Buffonovoj: »Le stile c'est l'homme.« Iz pisma O. Bonagracije nazrio je da ima O. Bonagracija poteškoća zbog suradnje, prijateljstva i pruženog gostoprimstva njemu i ostalim kolegama. Rasrđen, svojstvenim Haeckelovim stilom i žargonom grdi nazadne klerikalne redove i prijeti se da će, bude li O. Bonagracije imao neugodnih posljedica poradi liberalnog stava i humanosti, iznijeti čitavu stvar pred evropsku javnost jer u Evropi postoji sad sloboda štampe i mišljenja, a vremena, da se spaljuju napredni svećenici i redovnici — filozofii, prošla su. Ipak se nada da stvar ne će doći do Sv. Oca i želi da se što prije povрати pomučeni mir dragom mu prijatelju, te na koncu pozdravlja Braünera i Bučića.

3. pismo datirano 10. novembra 1874. također je iz Jene. Pismo se sadržajem sasvim odvajava od prijašnjih, ali je duhom potpuno odraz Haeckelovog svjetovnog nazora. Samostan na Hvaru uputio je ministru kulture molbu za pripomoć u vezi restauracije samostana. O. Bonagracija moli Haeckela kao svog i hvarskog samostanskog prijatelja da preporuči molbu kod ministra. Haeckel

se našao u neugodnoj situaciji. Voli O. Bonagraciju i za njega bi lično sve učinio, voli i hvarski samostan, ali je on i poznati neprijatelj samostana uopće i kao takav javno je tražio njihovo ukidanje. Da je lično za O. Bonagraciju, bez ustručavanja bi sve odmah poduzeo, ali ako se zauzme za samostan, došao bi u protivunjeće sa samim sobom, a to ne može. Uostalom ministra prosvjete samo je jednom vidio i ne zna koliko bi pomogla njegova intervencija. Nada se da će molba biti i bez njegova posredovanja povoljno uslišana. Na koncu pozdravlja Braūnera i Bučića.

POSMRTNA OSTAVŠTINA O. BONAGRACIJE

Franjevački red i ako je u povijesti dao jakih učenjaka sa značajnim djelima, nije po svom duhu red nauke. Njegova je osnovna značajka: ljubav prema čovjeku i služenje čovjeku, u prvom redu malom čovjeku. O. Bonagracija je franjevac u punom smislu riječi. Volio je knjigu, znanost i umjetnost, ali je volio i čovjeka s kojim je živio. Vidio je veliki raskorak između nauke i ljudi u čijoj je sredini živio. S jedne strane veliki napredak znanosti, s druge pak potpuno nepoznavanje i ne korištenje plodova tih znanosti. Kao prijatelj nauke posvetio je život nauci, ali ne da piše naučna djela, već da prenosi tekovine nauke i ljudskog znanja na ljude. Zbog toga je pisana ostavština O. Bonagracije neznatna. Da je ona ranije bila veća, sigurno je, ali do nas nije došla ili još otkrivena. Sačuvano je samo 5 prigodnih govora koje je kao upravitelj škole održao na koncu godine prigodom svečanih podjeljivanja nagrada. Govori su odraz visoke kulture i dobrog poznavanja školske i pedagoške problematike. Iako su govori održani pri istoj prigodi, tematikom su svi različiti. Svakog se puta osvrće na koje specifično pitanje sa specifičnom poentom za određeni dio auditorija jer pri tim svečanim školskim priredbama osim učenika bili su svi nastavnici, predstavnici crkvenih i gradskih vlasti kao i roditelji djece.

U govoru održanom školske godine 1858/9. tretira problem odgoja i potrebe skladne suradnje svih odgojnih faktora; g. 1860/1. specijalno se obraća nastavničkom zboru iznoseći poteškoće subjektivne i objektivne naravi u njihovu uzvišenom pozivu; g. 1862/3. govori o blagotvornom utjecaju i djelovanju kulture na formiranje čovjeka i o potrebi znanja; g. 1863/4. upućuje srdačnu i pobudnu eksortu školskoj djeci, osobito nagrađenima; g. 1864/5. govor je upravljen roditeljima iznoseći s jedne strane brigu i nastojanja države za prosvjetu, a s druge strane njihov nehaj i nerazumijevanje za školu koje pokazuju time što ne šalju redovito svoju djecu u školu.

Detaljnijim pretraživanjem biblioteke samostana na Hvaru vjerujem da će se naći još na koju pisanu stvar O. Bonagracije, na njegove konzilijne propovijedi koje je on sigurno marljivo pisao kao i ove govore.

O. Bonagracija je završio svoj život 16. oktobra 1889. u svom dragom samostanu na Hvaru u kojem je proveo gotovo cijeli svoj život. U nekrologijima franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji zavedeno je pod tim nadnevkom njegovo ime s kratkom primjedbom: »vir doctrina clarus.« Toj kratkoj primjedbici možemo u ovom napisu dodati još samo: »et Bona gratia«, značenje njegova imena: velika blagodät, jer je on to stvarno bio za red kojemu je pripadao, crkvu, nauku, nadasve pak za njemu tako dragi Hvar.

B I L J E Š K E

¹⁾ Đ. Novak, Osnutak i život Higijeničkog društva u Hvaru. Turizam. God. XV, br. 4, str. 8. Zagreb 1967.

²⁾ A. Tadić, O životu i radu Grgura Bučića. Rasprave i građa za povijest nauka. Knj. I. str. 207. JAZU Zagreb.

³⁾ Arhiv franjevačkog samostana u Hvaru. Svi biografski podaci crpljeni isključivo iz tog arhiva u kojem su pohranjeni mnogi dokumenti, dekreti raznih imenovanja i sve školske svjedodžbe.

⁴⁾ Imena raznih institucija navodim kako stoje u originalnim dokumentima.

⁵⁾ A. Tadić, op. cit. Svi učenjaci navedeni u mom radu prikazani su u Tadićevom radu s navođenjem njihovih djela, osobito djela u vezi s Hvarom izuzevši Vilhelma Branca. Vilhelm Branca rođ. u Postdamu 9. IX 1844. poznati je geolog, paleontolog i vulkanolog. Od 1881. član je Geološkog zavoda u Berlinu, profesor u Koenigsbergu, Tibingenu i Berlinu. Umro je 12. III 1928. u Minhenu.

⁶⁾ Haeckel, Ernst, pismo od 6. juna 1871. iz Jene.

⁷⁾ Branca, Guglielmo (Wilhelm), pismo od 10. novembra 1883. iz Berlina.

⁸⁾ Haeckel, Ernst, cit. pismo.